

واکاوی کَمّی و کیفی اُرسی در
خانه‌های قاجار اردبیل / ۱۳۱۱-۱۳۴۵

ارسی خانه ارشادی اردبیل
مربوط به دوره سوم قاجاریه، با
تعداد ده مجلس، مأخذ: نگارندگان

واکاوی کمی و کیفی ارسی در خانه‌های قاجار اردبیل

آریتا بلالی اسکویی* میلاد یونسی** زهرا افشاریان***

تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۴/۲۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۱۱/۲۱

صفحه ۱۳۱ تا ۱۴۵

چکیده

ارسی، بازشوهای دست‌ساز ایرانی، با قدمتی طولانی از صفویه تا قاجار همواره زینت‌بخش بناهای ایرانی بوده است و در جای جای ایران به چشم می‌خورد. بیش از هر بنا ارسی‌ها را در خانه‌ها می‌بینیم و خانه‌های اردبیل نیز از این موهبت معماری بی‌نصیب نمانده‌اند. عناصر تزئینی - معماری گسترده‌ای در آثار تاریخی به جای مانده در شهر اردبیل به چشم می‌خورند و ارسی‌ها به عنوان یک هنر ایرانی از این قاعده مستثنی نیستند. ارسی‌های به‌جامانده در خانه‌های اردبیل یادگارهایی از زمان زندگی و به‌ویژه قاجار بوده‌اند. آن‌ها دارای طیف وسیعی می‌باشند و به ما این امکان را می‌دهند تا از جهات گوناگون به بررسی و تفکیکشان بپردازیم. از این رو در پژوهش پیش رو، هدف بررسی ارسی در خانه‌های اردبیل در دوره قاجاریه از منظر تزیینات و نقوش، رنگ، فراوانی و ویژگی‌های کلی است، سئوالهای این تحقیق عبارت است از: ۱. آیا علاوه بر دسته‌بندی تاریخی ارسی‌های قاجاری اردبیل، مؤلفه دیگری چون تزیینات، تناسبات و تعداد باز شو جهت طبقه‌بندی آنها وجود دارد؟ ۲. با بررسی و مقایسه ارسی‌های خانه‌های اردبیل، در این سه دوره زمانی چه تمایزات و یا تشابهاتی در حیطه شکل، ساختار، تزیینات و یا ویژگی‌های دیگر آن‌ها دیده می‌شود؟ در ادامه جهت پاسخ به سوال پیش رو سعی بر آن است که ارسی در سه بازه زمانی پیشنهادی در دوران قاجار، از لحاظ وجوه تمایزات و تشابهات در فراوانی، طرح و نقش، شکل کلی، رنگ شیشه‌ها، جهت گیری، استفاده از نقوش گیاهی و آیات و اسماء الهی و روش ساخت مورد مطالعه قرار می‌گیرد. روش تحقیق این مقاله، روش توصیفی - تحلیلی است و شیوه جمع آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی است. نتایج نشان می‌دهد، ارسی‌های خانه‌های قاجار اردبیل در سه دوره قاجار با وجود تشابهاتی در بخش جهت گیری و طرح و نقش و تمایزات فراوانی در استفاده از رنگ در شیشه ارسی‌ها و همچنین استفاده از نقوش گیاهی و اسماء الهی بر روی روکوب ارسی‌ها و شکل کلی‌شان دارند. با توجه به تشابهات و تفاوت‌های موجود در تحلیل‌های ارائه شده می‌توان گفت از دوره اول به سوم استفاده از شیشه‌های رنگی و نقش و نگار و سایر هنرهای زینت بخش در ارسی‌ها کاهش یافته و تزیینات کمتر و ساده‌تر شده‌اند در واقع کیفیت ارسی‌های قاجار در اردبیل در طی سه دوره از اوایل تا اواخر این دوران سیری نزولی داشته است.

واژگان کلیدی

ارسی، نقوش تزیینی، دوره قاجاریه، معماری، اردبیل

*دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، شهر تبریز، استان آذربایجان شرقی

Email: A.oskoyi@tabriziau.ac.ir

**دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز شهر تبریز، استان آذربایجان

Email: m.younesi@tabriziau.ac.ir

Email: z.afsharian@tabriziau.ac.ir

***دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

مقدمه

اُرسی‌های ساخته شده در دوره قاجار در اردبیل ارائه می‌شود. در ادامه، پس از آنکه نمونه‌های شناسایی شده در دوران سه گانه پیشنهادی قرار گرفتند، دلایل طبقه‌بندی آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته، تا مشخص گردد دسته‌بندی اُرسی‌ها تنها از حیث تاریخ و زمان است یا تمایزاتی در حیطه فرم، نقش، تعداد و یا ویژگی‌های دیگر آن‌ها وجود دارد.

روش تحقیق

پژوهش پیش رو از نوع بنیادی و به روش توصیفی - تحلیلی است و جمع‌آوری اطلاعات بر مبنای دو روش کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است. در بخش مبانی نظری این پژوهش به عوامل تأثیر گذار کیفی و کمی در اُرسی‌های خانه‌های قاجار اردبیل پرداخته شده است. در راستای اهداف این پژوهش، سیر تحول اُرسی‌های خانه‌های قاجاریه اردبیل در سه دوره تاریخی دسته‌بندی شده و تلاش شده است با شناخت ویژگی اُرسی‌ها و بررسی و مقایسه این ویژگی‌ها، تمایزات و یا تشابهات اُرسی‌ها را در حیطه شکل، ساختار، تزئینات و یا ویژگی‌های دیگر آن‌ها به دست آورد. در راستای دستیابی به این دست آورد، جامعه آماری ۱۶۱ عدد اُرسی در نظر گرفته و روش نمونه‌گیری را، اُرسی‌های سالم که مدارک کافی جهت بررسی آن‌ها موجود است قرار داده‌ای مکه بر اساس سه بازه زمانی اوایل قاجاریه (۱۲۲۷-۱۱۷۳)، ش. اواسط دوران قاجاریه (۱۲۷۵-۱۲۲۷)، ش. و اواخر این دوران (۱۳۰۴-۱۲۷۵)، ش. دسته‌بندی شده است و در جدول ۱ ارائه شده و در نهایت نتایج بیان شده است.

پیشینه تحقیق

در زمینه پنجره‌های اُرسی، منابع متعددی در دست است. اکثر کتاب‌ها و مقالات موجود، به ویژگی‌های ساختاری، کارکردی آن اشاره کرده‌اند که شاخص‌ترین آنها به شرح زیر است:

وحدت طلب و نیکرام (۱۳۹۶، شماره ۲)، در مقاله‌ای با عنوان "بررسی اهمیت، فراوانی و پراکنش رنگ قرمز در اُرسی‌های خانه‌های تاریخی ایران" به مطالعه تاج اُرسی در خانه‌های تاریخی و میزان پراکنش رنگ در آن‌ها پرداخته است. در این راستا ۲۲ خانه قاجار تبریز را مورد مطالعه قرار داده و میزان پراکنش رنگ‌های مختلف از جمله رنگ قرمز را بررسی کرده‌اند و در نهایت اینگونه پرآورد نموده که تنها رنگ قرمز از سمت نگین تاج اُرسی به طرف حاشیه آن دارای سیر کاهشی است. شفیع پور (۱۳۸۵، ۶۷)، در مقاله‌ای با عنوان "اُرسی در معماری سنتی ایران"، بیشتر به معرفی اُرسی، مزایا و کاربرد آن، خاصیت آکوستیک و صوتی در گره چینی اُرسی و روانشناسی رنگ در اُرسی‌ها پرداخته و اشاراتی نیز به تاریخچه اُرسی داشته است. علیپور (۱۳۹۰، ۱۸)، در مقاله‌ای خود با عنوان "مطالعه طرح اُرسی‌های کاخ‌های قاجاری تهران"، نقش‌های

بازشوهای چوبی یکی از عناصر شاخص در معماری ایران است. استفاده از آن‌ها، برهه زمانی طولانی را در بر گرفته و در بسیاری از بناها در مناطق و شهرهای ایران رواج داشته است. اُرسی از جمله هنرهای اصیل ایرانی است و از زمان صفویه تا قاجار بناهای ایرانی، خالی از آن نبوده‌اند. در واقع اُرسی در دوره صفوی وارد معماری ایران شد، در ادامه در دوره زندیه تغییرات چندانی در آن مشاهده نمی‌شود، لیکن در دوره قاجار از اهمیت و جایگاه شایان توجهی برخوردار شد. شواهد و مدارک موجود نشانگر آن است که اُرسی استفاده عمومی نداشته، ولی در بسیاری بناها از جمله کاخها، برخی مساجد و حسینیه‌ها و خانه‌کسانی که توانایی مالی داشتند، در زمره یک عنصری معماری و نیز تزئینی بوده است. اُرسی‌ها تنها جنبه تزئینی نداشته و از جنبه‌های کارکردی آن می‌توان دولایه بودن، کنترل نورو گرمای داخل شده به بنا، دور نمودن حشرات و موجودات، تأثیر در آکوستیک فضا و ایجاد دید بیرونی وسیع اشاره نمود. آن‌ها با طرح‌های متنوع هندسی، اسلیمی یا ترکیبی از هر دو و در اندازه‌ای متفاوت ساخته و پرداخته شده‌اند.

تا به امروز کتب و مقالاتی در ارتباط با اُرسی در مناطق گوناگون از جمله سمنج، تهران و تبریز منتشر گردیده، لیکن با توجه به بررسی نویسندگان تا کنون پژوهشی مرتبط با اُرسی در خانه‌های اردبیل مشاهده نشده است. با نظر به اینکه اُرسی‌ها در ایران نه تنها به عنوان یک عنصر معماری بلکه به عنوان یک ساختار مستقل هنری شناخته شده است، اُرسی در خانه‌های اردبیل نیز نه تنها از این قاعده مستثنی نیستند، بلکه در عصر قاجار از جایگاه ویژه‌ای در معماری اردبیل برخوردار بوده‌اند.

از این رو در پژوهش پیش رو، هدف بررسی اُرسی در خانه‌های اردبیل در دوره قاجاریه از منظر تزئینات و نقوش، رنگ، فراوانی و ویژگی‌های کلی است و به دنبال یافتن پاسخ این سوال‌ها هستیم که بدانیم: علاوه بر دسته‌بندی تاریخی، چه مولفه‌هایی در اُرسی‌های قاجاری اردبیل برای طبقه‌بندی آنها وجود دارد؟ با بررسی و مقایسه اُرسی‌های خانه‌های اردبیل، در این سه دوره زمانی اوایل، اواسط و اواخر قاجار چه تمایزات و یا تشابهاتی در حیطه شکل، ساختار، تزئینات و یا ویژگی‌های دیگر آن‌ها رویت می‌شود؟

در راستای اهداف این پژوهش و پاسخ به پرسش‌های پیش رو، سیر تحول اُرسی قاجاری اردبیل در سه دوره تاریخی اوایل قاجاریه (۱۲۲۷-۱۱۷۳)، ش. اواسط دوران قاجاریه (۱۲۷۵-۱۲۲۷)، ش. و اواخر این دوران (۱۳۰۴-۱۲۷۵)، ش. قابل دسته‌بندی است. در جهت دستیابی به ویژگی‌هایی متأثر از وقایع سیاسی و مانند آن بر اُرسی در خانه‌های اردبیل در سه دوره قید شده، نیازمند به مطالعه جامع بر نقش و فرمها از اهمیت و ضرورت تحقیق است، بنابراین در ابتدا شناسنامه

داده است و توضیحات مختصری در مورد نقش و نگار، شیوه اجرا آینه کاری، و مراحل و ابزار ساخت داشته و نهایتاً به این نتیجه رسیده است که آینه کاری علاوه بر زیبایی استحکام و دوم خاصی به بنا می‌بخشد.

در پژوهش‌های حاضر به بررسی ارسی‌های خانه‌های اردبیل پرداخته نشده لذا در پژوهش پیش رو مطالعات پیرامون، بررسی ویژگی‌های ظاهری و ماورایی ارسی در خانه‌های قاجاری شهر اردبیل است و تلاش شده است تشابه‌ها و تفاوت‌های کیفی و کمی این بازشوها در طول سه دوره زمانی قاجار مورد بررسی قرار بگیرد.

۱-واژه ارسی

«قسمی در که عمودی باز شود، قسمی در که گشودن و بستن آن به بردن و فرود آوردن است، بر خلاف درهای عادی که به یک سوی و سوی یمین و شمال بازو فراز شود. در که وقت گشادن به سوی بالا کشند و گاه بستن فرود آرند. دری از اتاق که درگاه آن رو به صحن باشد و دارای چهارچوبی بود که این در، در جوف آن حرکت کرده بالا و پایین رود.» (دهخدا، ۱۳۷۷، ۱۸۵۸)

ارسی نوعی درو پنجره چوبی است که حالت بالا و پایین رونده دارد. «ار» پیشوندی است به معنای بالا رفتن و نظیر آن در واژه‌های اردک (مرغ بالاجهنده)، ارلنگ (حرکت توأم با جهش اسب)، ارچین (پله) و بسیاری از واژه‌های دیگر دیده می‌شود. به معنای شبکه و نور و چشمه و تماشای در گویش‌های جنوبی ایران بسیار معمول است. ارسی پنجره مشبکی است که به جای گشتن بر روی پاشنه گرد، بالا و پایین می‌رود و در محفظه‌ای که روی آن قرار گرفته، جای می‌گیرد و در اشکوب کوشک‌ها و پیشان (ایوان اصلی جلوی گنبد خانه) و رواق ساختمان‌های سردسیری بسیار دیده می‌شود. نقش شبکه ارسی معمولاً مانند پنجره‌ها و روزنه‌های چوبی است و نمونه‌های زیبایی آن در خانه‌های کهن اصفهان، کاشان و یزد و انواع جدیدتراش در تهران بسیار است. (پیرنیا، ۱۳۷۸، ۳۵۵) محمدکریم پیرنیادی تعریفی دیگر از ارسی آن را چنین تعریف کرده است: «ارسی اصطلاحاً به پنجره‌هایی گفته می‌شود، که معمولاً سرتاسر دیوار یک اتاق را می‌پوشانند و از سقف تا کف یکپارچه اند و بازو بسته شدن آن‌ها به صورت عمودی و بالا و پایین‌رو است.» (پیرنیا، ۱۳۸۱، ۱۹۲)

با تعریف‌هایی که از ارسی شده می‌توان نتیجه گرفت که ارسی به پنجره‌هایی اطلاق می‌شود که به روش خاص و کشویی و به سمت بالا باز می‌شود و به محفظه‌ای که در قسمت بالا قرار دارد هدایت می‌گردد و آنگاه با یک میخ یا پیچ که در زیر آن قرار می‌گیرد می‌ایستد. این نوع پنجره‌ها می‌تواند ساده با شیشه‌های صاف و بی رنگ یا حتی ساخته شده از ورق آهن باشد و یا به صورت اصیل از گره و شیشه‌های رنگی ساخته شود که در آن شیشه‌ها با نظم خاصی بر طبق رنگ و اصول، کارایی پیدا می‌کند. با این احوال می‌توان درباره نوع پنجره و ابعاد آن بحث نمود. پنجره‌های ارسی اصیل و سنتی

ارسی کاخ‌های قاجاری تهران را با نقش مایه‌های مشابه در سایر هنرها مانند فرش بافی، تذهیب و غیره بررسی کرده و اینگونه نتیجه گیری نموده است که طرح و نقش موجود در ارسی‌ها در تمامی هنرهای قید شده نیز وجود داشته و تنها تفاوت رویت شده در آن‌ها شیوه اجرا و پرداخت به این تزیینات است. یوسفی (۱۳۹۰)، پایان نامه کارشناسی ارشد هنرهای اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، در پایان نامه (منتشر نشده) با عنوان «قواره بری در بناهای قاجار تهران»، به جزئیات و تکنیک‌های خرد مقیاس ساخت ارسی پرداخته است. در پژوهشی دیگر، زارعی (۱۳۹۲)، مطالعات معماری، شماره ۴، در مقاله خود تحت عنوان «سنندج شهر ارسی، بررسی روند شکل گیری و گسترش هنر ارسی سازی بر اساس نمونه‌های موجود مورد بررسی قرار داده و نهایت به معرفی ارسی سازها پرداخته است. مدهوشیان نژاد و همکاران (۱۳۹۵)، هنرهای زیبا، شماره ۴، در مقاله‌ای تحت عنوان «تمایزهای کیفی و کمی در سیر تحول ارسی‌های قاجاری تبریز»، ارسی‌های قاجاری شهر تبریز را در سه دوره دسته‌بندی کرده و تفاوت‌های ظاهری ارسی‌ها چون طرح و نقش و شکل کلی آن‌ها، فراوانی، تکنیک ساخت و اتصالات آن‌ها را مورد بررسی قرار داده‌اند و در نهایت نتیجه گرفته است که ارسی‌ها از دوره اول به سوم سیر نزولی داشته‌اند.

اسد فلسفی زاده و محمدزاده در مقاله (۱۳۹۲)، پژوهش هنر، شماره ۴) «قابلیت‌ها و مزیت‌های هنر ارسی سازی در طراحی و ساخت پاراوان» در ابتدا به تعریف پاراوان پرداخته و در ادامه ارسی را معرفی نموده است در ادامه به قابلیت‌ها و مزایای استفاده از این هنر در ساخت پاراوان پرداخته است و قابلیت‌ها و مزایای استفاده از ویژگی‌های ارسی را در سبک نوین زندگی مورد بررسی قرار داده و در نهایت درج نموده است که ارسی به عنوان مجموعه‌ای از هنرها قابلیت احیای و استفاده در کاربری‌های جدید را داشته است. کیانمهر و همکاران در مقاله تحت عنوان «گونه شناسی تزیینات قواره بری در فرم خورشیدی درها (مطالعه موردی: درهای بناهای سلطنتی دوره قاجار تهران)» (۱۳۹۴، نگره، شماره ۳۴) اشاره به اهمیت هنر قواره بری و ارزش آن در زیباسازی درها و ارسی‌ها داشته است، لیکن در ادامه به بررسی فرم خورشیدی درها در عصر قاجار و قواره بری در آن‌ها پرداخته و جهت نمونه موردی کاخ و عمارتی در تهران را در نظر گرفته است. در نهایت اینگونه نتیجه گرفته که قواره بری از جمله هنرهای رایج و پرکاربرد در زینت بخشی درهای قاجار بوده و میزان این نقش و نگار از اوایل قاجار به اواخر کاهش یافته است. فرشته ساعدی در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی تکنیک ساخت آینه کاری در تزیینات ارسی سازی با توجه به بازنگاری فضای معماری اسلامی» (۱۳۹۶)، پژوهش در هنر و علوم انسانی، شماره ۷) در ابتدا به معرفی بازشو ارسی پرداخته و در ادامه آینه، هنر آینه کاری و دیدگاه معمار سنتی نسبت به آینه کاری را شرح

به صورت یک لنگه، دولنگه، سه لنگه، چهار لنگه، پنج و هفت لنگه و حتی در بعضی موارد نه و دوازده لنگه نیز می‌باشند که هر کدام بسته به نوع بنای محل استفاده فرق دارد.

۱-۱- ساختار اُرسی

ساختار اُرسی از بخش‌های متعددی تشکیل شده که در ادامه شرح مختصری از آن‌ها گفته شده است.

چهارچوب: به بخش اصلی و نگهدارنده سایر قسمت‌های پنجره که به صورت حاشیه چوبی، در چهار طرف لنگه‌های اُرسی، به شکل عمودی، افقی و گاهی منحنی (در قسمت بالای کتیبه و یا لنگه‌ها و درک‌ها) وجود دارد، چهارچوب می‌گویند.

وادران: در اُرسی به تیرهای عمودی که چهارچوب را به قسمت‌های مختلف، به اندازه درک‌ها تقسیم می‌کند، وادر گفته می‌شود. این تقسیم‌بندی در برخی اُرسی‌ها به طور مساوی بوده و در برخی دیگر، در طرفین اُرسی و از عرض کوچکتر شده است.

روکوب: روکوب چوبی است با ضخامت کم که بر دو طرف وادر به وسیله میخ‌های تزئینی کوبیده می‌شود و شبیاری را تشکیل می‌دهد که لنگه‌ها در داخل آنها حرکت می‌کنند (امرابی، ۱۳۸۸، ۱۱۳).

پاخور یا آستانه: قسمت افقی و تحتانی چهارچوب اُرسی که به زمین متصل بوده و حداقل دارای ارتفاع حدود ده سانتی متر از زمین است آستانه گفته می‌شود.

لنگه یا درک: اجزاء متحرک در قسمت پایین اُرسی که ساده و تماماً چوبی یا ترکیب از چوب و شیشه بوده‌اند را لنگه می‌گویند. در این قسمت در جهت رعایت اصل زیبایی از تزئینات مختلف چوبی، هم چون قواره بری، اسلیمی بری و گره چینی با نقوش هندسی که بیشتر در حاشیه لنگه‌ها است، استفاده گردیده است. (امرابی، ۱۳۸۸، ۱۱۳).

کتیبه یا پاتاق: قسمت عمده و اصلی جهت تزئین و نیز مشکل‌ترین قسمت جهت ساخت پاتاق یا کتیبه است. کتیبه دوجداره بوده و درک‌های اُرسیه نگام بالا رفتند داخل آنجایی گیرند.

پاچه گیر: به قسمتی که در پایین تاج اُرسی و در ادامه جز افقی که موجب گیردار شدن اُرسی با دیوار می‌شود پاچه گیر می‌گویند.

اجزای دیگری مانند گل میخ، چفته‌ریزه و دستگیره نیز در بدنه و کارکرد اُرسی نقش اساسی دارند.

۱-۲- اُرسی در خانه‌های اردبیل در دوره قاجار

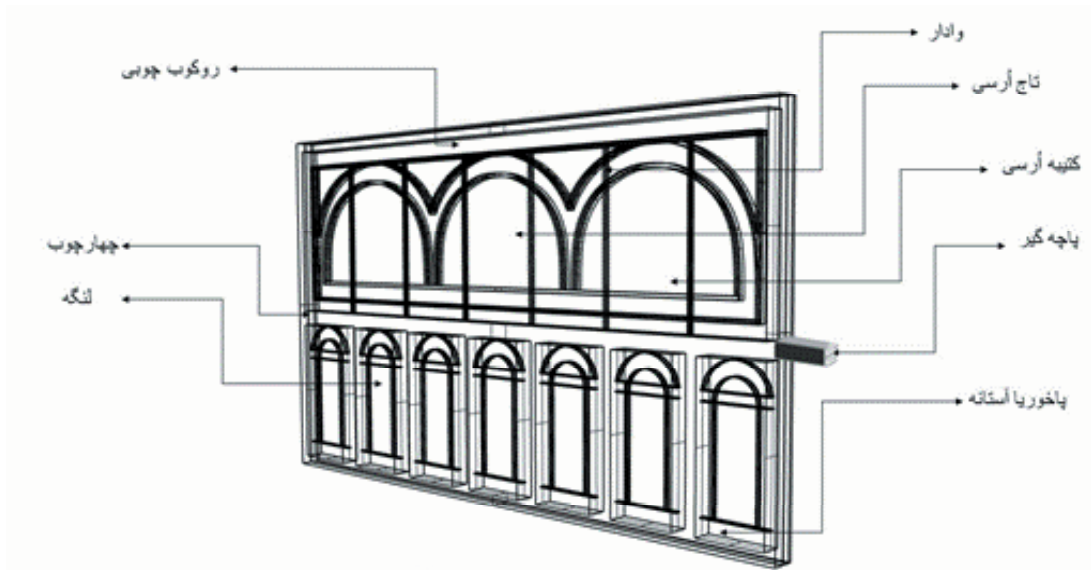
در شناسایی و مستندنگاری تاریخی اُرسی‌ها، منابع متعددی وجود دارد که می‌توان به منابع شفاهی مانند استادکاران معاصر، مرمت کاران، اساتید دانشگاهی و کارشناسان سازمان میراث فرهنگی اردبیل اشاره نمود. همچنین از منابع مکتوبی که در این تحقیق مورد استناد قرار گرفتند باید به کتاب (به دنبال هویت شهر اردبیل) اشاره نمود. همانطور که در جدول

(یک) خانه‌های تاریخی اُرسی داراردبیل آمده است. در برخی از خانه‌ها تاریخ نصب اُرسی‌ها همزمان با ساخت خانه بوده و الحاقی نمی‌باشد، در این میان در پاره‌ای از موارد اُرسی‌ها الحاقی بوده و از بناهای تخریب شده اردبیل به سایر بناها منتقل شده است. از جمله نمونه الحاقی می‌توان، نمونه موجود در خانه صدرو وهازاده را نام برد، که متأسفانه تاریخ ساخت آن‌ها مشخص نمی‌باشد، در نتیجه قدمت آنها «نامشخص» قید شده است. تعداد اُرسی‌ها در هر بنا از یک تا هفت عدد متغیر است. تعدادی هم مانند خانه صدر و شریعت تاریخ دقیق ساختشان موجود نمی‌باشد و با عنوان کلی دوره قاجار تاریخ آنها ساختشان مشخص شده است. کیفیت اکثر اُرسی‌ها، به جز در برخی نمونه‌ها نسبتاً مطلوب است. آن دسته از اُرسی‌ها که مورد مرمت قرار گرفته‌اند در معرض بازدید عموم هستند. از نمونه اُرسی‌های سالم و مرمت نشده، اُرسی موجود در خانه صمدی و تقوی را می‌توان نام برد. نکته قابل توجه، این است برخی از نمونه‌های در حال تخریب، مانند خانه‌های حکمت، میشری، آصف و وهازاده عمدتاً خالی سکنه و رها شده‌اند و نمونه‌های چون اُرسی در خانه‌های خادم باشی نیز در حال تخریب بوده و از بافت اصلی بنا جدا شده و در جای دیگری نگهداری می‌شود. چندی از اُرسی‌ها نیز کاملاً تخریب گشته‌اند و امروزه تنها تصویری از آنها برجای مانده است. مجموعه مطالبی که درباره اُرسی‌ها بر اساس سه بازه زمانی اوایل قاجاریه (۱۲۲۷-۱۱۷۳)، ش. اواسط دوران قاجاریه (۱۲۷۵-۱۲۲۷)، ش. و اواخر این دوران (۱۳۰۴-۱۲۷۵)، ه. ش جمع آوری و در جدول ۱ جهت تطبیق، تنظیم و ارائه شده است.

۲- معرفی و تحلیل نمونه‌های موردی

نمونه‌های موردی از میان خانه‌های عصر قاجار اردبیل انتخاب شده‌اند، که مدارک کافی (تصاویر و نقشه) داشته و در حال حاضر سالم هستند. در این میان برخی بناها به علت عدم رسیدگی، در طولانی مدت تخریب شده و اُرسی آن‌ها نیز از میان رفته (خانه شریعت، وهازاده)، و در مواردی اُرسی را از بناها جدا کرده به مکانی دیگر منتقل نموده‌اند (خانه خادم باشی). در برخی نمونه‌ها چون اُرسی بزرگ تالار شاه نشین خانه رئیسی که در دوران قاجار ساخته شده، در دوران پهلوی تغییراتی در آن داده و چهار پنجره کوچک به جای اُرسی قرار گرفته است. مدارک کافی در جهت بررسی کامل برخی از خانه‌ها از جمله خانه صدر وجود نداشته از این رو در میان نمونه‌های موردی از آن‌ها نامی برده نشده است (جدول ۲).

۲-۱- **خانه صادقی:** در سال ۱۲۸۳ ه. ق. ساخته شده است. این بنا یکی از بناهای سه گانه (مبشری، خادم باشی و صادقی) است که در محله اوچ دوکان قرار گرفته دارای سه بخش ساختمانی با سه حیاط است. ساختمان مرکزی آن دارای کاربری بیرونی بوده و

تصویر ۱- ساختار اُرسی ۷ لنگه در خانه‌های اردبیل، مأخذ: نگارندگان

۲-۲- اُرسی زیبای دیگر به تالار کوچکتر راه پیدا می‌کند. از ویژگی‌های فنی این پنجره وجود وزنه‌هایی در داخل پایه‌های چوبی آن است که حرکت عمودی قاب‌های پنجره را در هر حالتی ثابت نگه می‌دارد. تمام پنجره‌های تالار نیز با نقاشی‌های زیبایی تزئین یافته و مزین به اسماء الهی و آیات است. (آرشيو ميراث فرهنگي شهر اردبيل).

۲-۴- خانه (تالار) حکمت: این بنا که در محله اوچ دوکان و در کوچه حکمت قرار دارد. این بنا متعلق به خانواده اربابی بوده است. این بنا دارای پنجره اُرسی ۱۲ دری با شیشه‌های الوان و طرح خورشیدی است. (آرشيو ميراث فرهنگي شهر اردبيل).

۲-۵- خانه خلیل زاده: این بنا در سال ۱۳۱۱ ق. توسط خانواده هاشمی ساخته شده است. این بنا دارای تزئینات پرکاری در زمینه آجر چینی، پنجره‌ها و درهای مشبک با شیشه‌های رنگی (داخل و خارج بنا)، طاق نماهای گچی داخل بنا و طاق نماهای آجری دیوار حائل بنا است که بصورت زیبایی کار شده است و در و پنجره‌ها و اُرسی مشبک بنا با طرح‌های اسلیمی و شیشه رنگی (با نقوش گل و گیاه طلاکاری شده بر روی شیشه‌های رنگی) جز معدودی از این نوع پنجره‌ها ی اُرسی محسوب می‌گردد و زیبایی خاصی به بنا بخشیده است. (آرشيو ميراث فرهنگي شهر اردبيل).

۲-۶- خانه وکیل الرعایا: در بافت قدیمی شهر، محله طوی واقع شده و از آثار دوران قاجار است. بخش با ارزش بنا یعنی تالار در قسمت غربی ساختمان قرار دارد و ابعاد آن ۱۰×۵ متر است. ضلع شرقی تالار دارای پنجره اُرسی با شیشه‌های رنگین است که در سمت ایوانی که با چهار ستون چوبی شکل می‌گیرد قرار دارد.

پارای یک شاه نشین در قسمت مرکز استو دارای پنجره اُرسی سه دری و پنج دری با طرح اسلیمی و نیز تذهیب و کتیبه آیه الکرسی با خط نستعلیق در دور تا دور بنا از جمله تزئینات آن به شمار می‌آید (امینی، ۱۳۸۴، ۲۵۴).

۲-۲- خانه میر فتحی: این بنا که در داخل بافت قدیمی مرکز شهر در محله تازه میدان واقع شده است در سال ۱۲۵۰ هجری شمسی ساخته شده است. این عمارت در دو طبقه همکف و زیرزمین بنا نهاده شده و جزو بناهای درون گرا محسوب می‌شود. ساختمان دارای فضاهای تابستانی و زمستانی است و پله‌هایی در سه گوشه میانسرا، ورود به بنا را میسر می‌سازد. طنابی در بخش مرکزی با دو اتاق گوشواره کناری در ارتباط است که این اتاق‌ها با پنجره چوبی به صورت اُرسی با طرح اسلیمی و شیشه‌های الوان دارد. (آرشيو ميراث فرهنگي شهر اردبيل).

۲-۳- خانه (حسینی) مجتهد (دلجو): خانه مجتهد در یکی از محلات قدیمی ششگانه اردبیل بنام کوچه طوی قرار گرفته است این بنا در زمان مظفرالدین شاه قاجار و توسط تاجر بزرگ زمان خود ساخته شده است. خانه مجتهد در زمینی به مساحت ۱۸۶۰ متر مربع واقع شده که ۱۵۳۱ متر مربع آن را زیر بنای ساختمان در دو طبقه در هنگام اجرای مراسم مختلف مانند مراسم سوگواری سالار شهیدان حسین بن علی (ع) در حیاط خانه مجتهد اجرا می‌شد بانوان در طبقه دوم و آقایان در طبقه اول به تماشا مراسم می‌پرداختند. بعد از گذراز حیاط بزرگ حسینی، دهلیزی به تالار بسیار زیبایی حسنیه وارد می‌شویم تالار قضایی استبه ابعاد ۱۱۶۰ × ۴۵۰ که از سمت جنوب توسط سه پنجره اُرسی به حیاط بزرگ ارتباط پیدا می‌کند. ضلع شرقی تالار نیز توسط پنجره

جدول ۱. فهرست خانه‌های اُرسی دار بر جای مانده در اردبیل، مأخذ: نگارندگان

ردیف	بناهای تاریخی اردبیل	تعداد اُرسی	قدمت بنا	اصالت اُرسی		وضعیت فعلی اُرسی
				اصل	الحاقی	
۱	خانه صادقی (اوچدوکان)	شش اُرسی	دروه اول (۱۲۴۲ ه. ش)	×		مرمت شده
۲	خانه میشری (اوچدوکان)	یک اُرسی	دوره اول	×		در حال تخریب
۳	خانه میر فتاحی (تازه میدان)	چهار اُرسی	دوره اول (۱۲۵۰ ه. ش)	×		در حال مرمت
۴	خانه حکمت (اوچدوکان)	یک اُرسی	دوره اول	×		در حال مرمت
۵	خانه خلیل زاده (عالی قاپو- قیام)	یک اُرسی	دوره اول (۱۲۷۵ ه. ش)	×		در حال تخریب
۶	خانه مجتهد دلجو (کوچه طوی)	هفت اُرسی	دوره دوم (۱۲۸۰ ه. ش)	×		سالم (مستقر در بنا)
۷	خانه آقازاده (عالی قاپو - قیام)	دو اُرسی	دوره دوم	×		سالم (مستقر در بنا)
۸	خانه نوری زینال (سرچشمه)	دو اُرسی	دوره دوم (۱۲۸۲ ه. ش)	×		سالم (مستقر در بنا)
۹	خانه صمدی (کوچه ارمنستان)	یک اُرسی	دوره دوم	×		سالم (مستقر در بنا)
۱۰	خانه آصف (کوچه معمار)	یک اُرسی	دوره دوم	×		در حال تخریب
۱۱	خانه شیخ زاده (سرچشمه)	دو اُرسی	دوره دوم	×		در حال تخریب
۱۲	خانه وکیلی (کوچه طوی)	دو اُرسی	دوره سوم	×		در حال مرمت
۱۳	خانه تقوی (پیر عبد الملک)	یک اُرسی	دوره سوم	×		سالم (مستقر در بنا)
۱۴	خانه قاسمی نژاد (خانه مشروطه)	سه اُرسی	دوره سوم	×		در حال مرمت
۱۵	خانه ارشادی (اوچدوکان)	یک اُرسی	دوره سوم	×		سالم (مستقر در بنا)
۱۶	خانه رضازاده (اوچدوکان)	یک اُرسی	دوره سوم	×		سالم (مستقر در بنا)

در جستجوی هویت شهر اردبیل، پیمان امینی، ۱۳۸۴، (۲۵۱)

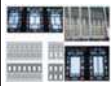

۲-۷- خانه نوری زینال: ساختمان در گذری کم عرض که به کوچه معصوم شاه مشهور می باشد، واقع شده است. تاریخ احداث ساختمان روی شیشه‌های اُرسی تالاربدین صورت ۱۳۱۹ ق. حک شده است. ساختمان خانه نوری زینال در سمت غربی حیاط واقع شده است. ساختمان در دو قسمت و به صورت یک طبقه و دو طبقه ساخته شده است و دارای نمای آجری ساده است. (آرشیو میراث فرهنگی شهر اردبیل).

۲-۸- خانه تقوی: این بنا در دوران قاجاریه ساخته شده است. از یک طبقه، یک زیرزمین و یک نیم طبقه تشکیل شده است و ساختمان تقریباً تقارن محوری دارد. اصلی ترین فضای این بنا که تالار آن می باشد، در قسمت میانی قرار دارد که بازشوها با اُرسی‌هایی با نقوش گره بندی و شیشه‌های رنگی تزیین شده است. در پشت

جدول ۲. فهرست خانه‌های ارسی دار بر جای مانده در اردبیل، مأخذ: نگارندگان

ردیف	بناها	تصاویر	رنگ							قدمت اُرسی	محل اُرسی	شکل اُرسی	تعداد اُرسی‌ها	جهت گیری اُرسی	ابعاد اُرسی (متر)	تعداد لنگه	نقوش			
			قرمز	آبی	آبی کم رنگ	سبز	زرد	بی رنگ	نارنجی								قرش اسیلی	قرش هندسی	ایات با خط نستعلیق	
۱	خانه صادقی										دوره اول (۱۲۴۲ هـ. ش)	طنبی، گوشوار	نیم دایره	شش	جنوب غربی، جنوبی	۰,۷×۴ ۰,۵×۲,۵ ۰,۵×۲	هفت، سه و دو			×
۲	خانه مینشیری										دوره اول	طنبی	نیم دایره	یک	جنوب شرقی	۷×۴	هفت			×
۳	خانه میر فتاحی										دوره اول (۱۲۵۰ هـ. ش)	طنبی، گوشوارها	تخت	چهار	جنوبی	۴×۳ ۷×۴	هفت و سه			×
۴	خانه حکمت										دوره اول	طنبی	نیم دایره	یک	جنوبی	۴×۱۲	دوازده			×
۵-	خلیل زاده										دوره اول	طنبی	نیم دایره	یک	جنوب غربی	۷×۳	هفت			×
۶	خانه مجتهد										۱۲۸۰ هـ. ش	طنبی	منحني، نیم دایره	هفت	جنوب، شمالی	۴×۳ ۴×۸	هفت، سه			×
۷	آقازاده										دوره دوم	طنبی	تخت	یک	جنوبی	۴×۷	هفت			×
۸	نوری زینال										دوره دوم	طنبی	منحني	یک	جنوب شرقی	۷×۴	هفت			×
۹	خانه آصف										دوره دوم	طنبی	تخت	یک	جنوبی	۷×۳	هفت			×

۱۰	خانه صمدی		دوره دوم	طنبی	تخت	دو	جنوبی	۳×۴ ۷×۴	سه، هفت	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
۱۱	خانه شیخ زاده		دوره دوم	طنبی	تخت	دو	جنوبی	۳×۴ ۷×۴	سه، هفت	x									
۱۲	وکیلی		دوره سوم	طنبی	تخت	دو	جنوبی	۳×۴ ۷×۴	سه، هفت	x									
۱۳	خانه تقوی		دوره سوم	طنبی گوشوار،	تخت	یک	جنوب شرقی	۵×۴	پنج	x	x								
۱۵۱۴	قاسمی نژاد		اواخر	طنبی	بیضی	سه	جنوبی	۳×۳.۵	سه	x									
۱۵	ارشادی		اواخر قاجار	طنبی	نیم دایره	یک	جنوب غربی	۴×۳.۵	سه	x									
۱۶	خانه رضازاده		اواخر قاجار	طنبی	تخت	یک	جنوب شرقی	۳×۳	سه	x									

شهرستان علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تالار دو اتاق به صورت پستو قرار گرفته اند که توسط درهای چوبی از این قسمت جدا شده اند. (آرشيو ميراث فرهنگي شهر اردبيل)

۲-۹- خانه آصف: بنای آصف در محله قدیمی معمار و در کوچه معمار قرار دارد. از دو ضلع جانبی آن دسترسی به فضایی به نام اتاق سه دری و یک اتاق پستو پشت آن در پشت آن انجام می‌گیرد. در طرف دیگر وارد اصلی ترین فضای خانه یعنی اتاق هفت در می‌شویم که پنجره‌های اُرسی آن با نقوش اسلیمی و شیشه‌های رنگی تزئین شده است. (آرشيو ميراث فرهنگي شهر اردبيل).

۲-۱۰- شیخ زاده: این اثر در محدوده مورد نظر بر اساس رون غالب اردبیل (حیاط در جنوب بنا) طراحی شده است. ساخت و سازهای معماری پیرامون حیاط مرکزی چهارگوش متوسط و در دو سمت شرقی و شمالی آن انجام گرفته است. در دو نمای مشرف به حیاط اثر پنجره‌های چوبی متأثر از پنجره‌های اُرسی بر زیبایی آن افزوده است. (آرشيو ميراث فرهنگي شهر اردبيل).

۲-۱۱- خانه ارشادی: این بنا که در یکی از محلات بافت قدیمی شهر بنام اوچ دکان واقع شده است از نظر تزئینات معماری و سبک ساخت، یکی از بناهای زیبای شهر اردبیل است که در اواخر دوره قاجار ساخته شده است. دو ورودی که هر کدام دارای مقرنس‌های گچی، درهای چوبی با شیشه‌های الوان و چهار پله میباشند، فضای حیاط را به اتاق‌های طرفین شاه نشین ارتباط می‌دهند. در بخش شرقی بنا نیز اتاق نسبتاً بزرگی وجود دارد که توسط همین ورودی با حیاط مرتبط است. شاهنشین با پوشش عرقچین و مقرنس‌های گچی در چهار گوشه آن و دارای یک پنجره اُرسی با طرح خورشیدی است (امینی، ۱۳۸۴، ۲۵۰)

۲-۱۲- خانه قاسمی نژاد: این بنا که در خیابان اسماعیل بیگ قرار دارد. و به خانه مشروطیت اردبیل نیز شهرت دارد، در داخل بافت تاریخی اردبیل واقع شده و بر اساس رون غالب اردبیل، حیاط در جنوب و اعلان در شمال ساخته شده است. از ویژگی‌های خاص این بنا می‌توان

تالار دو اتاق به صورت پستو قرار گرفته اند که توسط درهای چوبی از این قسمت جدا شده اند. (آرشيو ميراث فرهنگي شهر اردبيل)

۲-۹- خانه آصف: بنای آصف در محله قدیمی معمار و در کوچه معمار قرار دارد. از دو ضلع جانبی آن دسترسی به فضایی به نام اتاق سه دری و یک اتاق پستو پشت آن در پشت آن انجام می‌گیرد. در طرف دیگر وارد اصلی ترین فضای خانه یعنی اتاق هفت در می‌شویم که پنجره‌های اُرسی آن با نقوش اسلیمی و شیشه‌های رنگی تزئین شده است. (آرشيو ميراث فرهنگي شهر اردبيل).

۲-۱۰- شیخ زاده: این اثر در محدوده مورد نظر بر اساس رون غالب اردبیل (حیاط در جنوب بنا) طراحی شده است. ساخت و سازهای معماری پیرامون حیاط مرکزی چهارگوش متوسط و در دو سمت شرقی و شمالی آن انجام گرفته است. در دو نمای مشرف به حیاط اثر پنجره‌های چوبی متأثر از پنجره‌های اُرسی بر زیبایی آن افزوده است. (آرشيو ميراث فرهنگي شهر اردبيل).

در طبقه‌بندی سه گانه به لحاظ تقدم و تاخر زمانی از یکدیگر اول، دوم و سوم قاجار، صرفاً متمایز هستند؛ یا اینکه می‌توان با تجزیه و تحلیل مولفه‌های بصری و ویژگی‌های ظاهری و کلی ارسی‌ها نیز آنها را در این طبقات سه گانه تفکیک نمود. برای رسیدن به پاسخ این سوال لازم است ویژگی‌های اصلی ارسی‌ها در هر یک از دوره‌ها، مورد ارزیابی قرار گیرد. این ویژگی‌ها می‌تواند شامل این عناوین شود: الف) فراوانی. ب) طرح و نقش. ج) شکل کلی. د) رنگ شیشه‌ها. ه) جهت گیری. خ) نقوش گیاهی و آیات و اسماء الهی. چ) تکنیک‌های ساخت. لازم به ذکر است که درباره ارسی‌هایی که در جدول آمده و تاریخ ساخت آنها نامشخص است، تحلیلی ارائه نمی‌شود.

۳-۱- فراوانی

فراوانی در اینجا بدین منظور است که در یک بنای واحد، چه تعداد ارسی به کار گرفته شده است. طبق نمودار ۱، در دوران اول، به جز خانه صادقی که دارای شش ارسی و خانه میر فتحی که دو ارسی دارد، در هر بنا یک ارسیدر جبهه جنوبی به کار رفته است. مانند ارسی خانه‌های خلیل زاده، حکمت و میسر. لازم به ذکر است که چندین بنا از جمله خانه شریعت به این دوران تعلق داشته‌اند، لیکن در آنها از ارسی استفاده نشده است. در عین حال می‌توان در ارتباط با فراوان ارسی‌ها گفت تعداد ارسی‌ها در دوران اول نسبت به دو دوره بعدی کم بوده است و در دوران دوم و سوم شاهد جهشی در ساخت و به کارگیری ارسی‌ها هستیم آنگونه شاهد هستیم تعداد ارسی‌ها از یک تا هفت ارسی در هر بنا افزایش داشته است.

۳-۲- طرح و نقش

کیفیت نقوش ارسی‌ها در دو قسمت قابل بررسی است، در بخش اول شامل نوع نقش‌هایی که مورد استفاده قرار گرفته و در بخش دوم کیفیت و ظرافت ارائه نقش در ساختمان ارسی مورد بحث است. انواع نقوش ارسی‌ها دارای دو حالت کلی «گردان» و «هندسی» است. «نقش هندسی» در ارسی‌های اردبیل کمتر به چشم می‌خورد و تنها ارسی دیده شده با این نقوش در خانه ابراهیمی ساخته شده که مربوط به عصر زندیه بوده و با ظرافت تمام کار شده است. علاوه بر این در دوره سوم شبکه بندی‌هایی که روی جدار خارجی ارسی‌ها انجام می‌شد کم کم از میان رفته و از ارسی‌ها حذف گشته‌اند.

از طرفی با توجه به گسترده بودن استفاده از نقوش گردان، به نظر می‌رسد این نوع از نقوش بسیار مورد علاقه صاحبان بنا و اساتید قرار گرفته است. می‌توان گفت که نقوش منحنی نسبت به نقوش هندسی، نیازمند زمان کمتری در اجرا است و در ساخت کتیبه با طرح گردان، سطوح به کمک نقوش خلوت به راحتی پوشانیده می‌شدند. از نقوش گردان یا منحنی

تصویر ۲. ارسی خانه ارشادی اردبیل مربوط به دوره سوم قاجاریه، با تعداد ده مجلس، مأخذ: نگارندگان

به ارسی آن اشاره نمود که از لحاظ شکل کلی با تمامی ارسی‌های موجود در اردبیل تفاوت دارد و دارای چهارچوبی بیضی است. (آرشیو میراث فرهنگی شهر اردبیل)

۲-۱۳- خانه رضازاده: در محله (اوج دوکان) و در کوچه‌ای به همین نام قرار دارد. که متعلق به اواخر دوره قاجار است. مساحت این بنا ۹۲۸ متر مربع ک دارای دو طبقه اعیانی به مساحت ۶۷۵ متر مربع است. بخش اعیانی در زمین مستطیلی و در قسمت شمالی بنا واقع شده است. ایوان بنا که با چهار ستون در قسمت میانی بنا واقع است و ورودی بنا نیز در همین میان است. بنا در دو طبقه ساخته شده که از طریق راه پله چوبی مقابل ورودی به طبقه فوقانی راه دارد و طبقه فوقانی با یک تالار اصلی که توسط یک پنجره ارسی ساده به سمت حیاط دید داشته و همانند طبقه همکف دو اتاق در طرفین است. (همان، ۲۴۹)

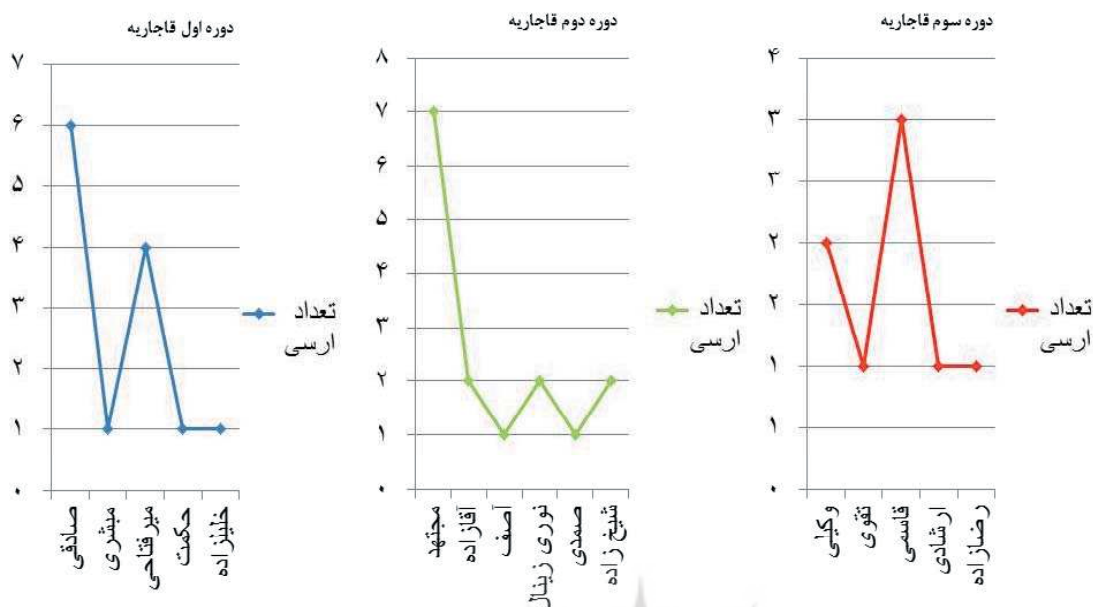
۲-۱۴- خانه صمدی: قدمت این بنا به دوره قاجار می‌رسد این بنا از یک طبقه و یک زیر زمین و ۴ نیم طبقه و ساختمان تقریباً تقارن محوری دارد اصلی ترین فضای این بنا که تالار آن می‌باشد. در قسمت میانی قرار دارد که ۲ پنجره‌های آن با ارسی‌های زیبایی با نقوش گره بندی و شیشه‌های رنگی تزیین شده‌ای است. (آرشیو میراث فرهنگی شهر اردبیل)

۲-۱۵- خانه آقازاده: از بناهای دوران قاجاریه در اردبیل است که در سال ۱۳۲۱ هجری قمری ساخته شده است. بخش اعیانی آن به ابعاد ۱۳×۷/۷۴ متر حدوداً با ارتفاع ۵/۹۰ متر که این بنا مشتمل بر اتاق شاهنشین، اتاق نشیمن صندوق خانه، مطبخ، راهرو و ایوان است. این خانه دارای تالار مرکزی با پنجره ارسی مشرف به ایوان با شیشه‌ای رنگین است. (آرشیو میراث فرهنگی اردبیل).

۳- مقایسه و تطبیق نمونه‌ها

نقطه مبهمی که این بخش از تحقیق به آن پاسخ می‌دهد این است که آیا ارسی‌های مذکور

لطفا دوره‌ها از راست به چپ تنظیم نموده و ارسال فرمایید

نمودار ۲. تعداد اُرسی‌ها در هر خانه قاجاری اردبیل در سه دوره، مأخذ: نگارندگان

بوه اندو کمتر نونه‌های کم کار دیده می‌شود. اما در دوران سوم، تعداد مجالس از هفت عدد فراتر نرفته و سطح اُرسی، با قطعات بزرگتری از شیشه‌های رنگی و بی رنگ پوشیده شده است. بنابراین می‌توان گفت که تعداد مجالس در کتیبه اُرسی، نسبت مستقیمی با ظرافت و پرکار بودن نقش در اُرسی‌ها دارد و طرح و نقشو نگار از اوایل به اواخر قاجار به تدریج کاهش داشته است و ساده ر شده است.

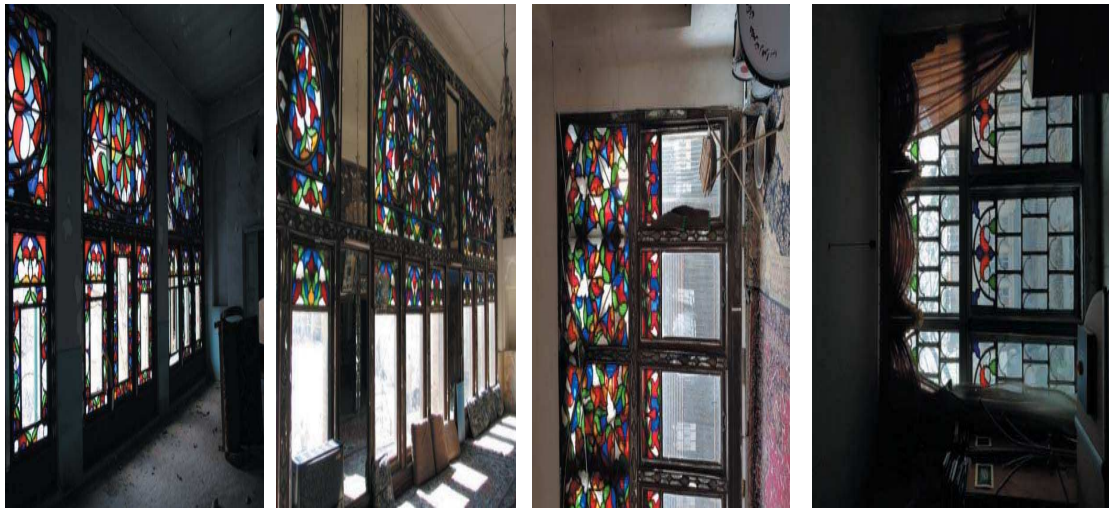
۳-۳- شکل کلی

عموما شکل کلی اُرسی وابسته به شکل کتیبه و تعداد لنگه آن است. چهار نوع شکل کتیبه یا پاتاق در اُرسی‌های قاجاری اردبیل وجود دارد. اُرسی با کتیبه تخت یا صاف (مستطیلی)، اُرسی با کتیبه نیم دایره، اُرسی با کتیبه کمانی و اُرسی با کتیبه بیضی. (تصویر ۲) به نظر می‌رسد شکل کتیبه‌ها، متأثر از سبک معماری ساختمان طراحی شده است. از دوره اول، دو کتیبه صاف و یک نمونه نیم دایره برجای مانده است. در دوره دوم اغلب نمونه‌ها به جز سه مورد منحنی هستند. در اینجا فرضیه قابل طرح آن است که با پررنگ شدن نقش ایوان در معماری خانه‌های اردبیل دوران قاجار، شکل کتیبه اُرسی‌ها متأثر از شکل منحنی ایوان درآمد باشد. در دوره سوم نیز از کتیبه منحنی شکل استفاده شده است. این نکته قابل ذکر است که نمونه کتیبه با شکل بیضی، فقط در سه تا از اُرسی‌های یک خانه قاجاری اردبیل در دوره سوم وجود

در هر سه دوره بهره گرفته شده است. لازم به ذکر است که در اغلب اُرسی‌های مناطق مختلف ایران، بهترین و مهم ترین قسمت جهت ارائه تزیینات، کتیبه‌ها بوده‌اند. در طراحی سنتی، جهت تزیینت کتیبه از واگیره بهره گرفته می‌شود و با ترسیم یک واگیره و گسترش آن، یک طرح کامل بدست می‌آید، اصطلاحاً هر کدام از این واگیره‌ها را در ساختمان کتیبه اُرسی، یک مجلس می‌نامند. هر چه تعداد مجالس بیشتر باشد، اُرسی پرکارتر به نظر می‌رسد. در نمودار ۲: تعداد مجلس‌های هر کتیبه در اُرسی‌های اردبیل مشخص گردیده است. در ردیف عمودی تعداد مجالس از صفر تا ده مجلس مشخص شده است و هر کدام از رنگ‌ها به مربوط به دوره خاص و نام خانه‌ها در زیر نمودار ذکر شده است.

چنان که مشخص است در دوره دوم تعداد مجالس پراکندگی قابل توجهی دارد که از دو تا ده مجلس متغیر است. در دوره سوم کاهش محسوس واگیره یا همان مجالس در کتیبه‌ها مشاهده می‌شود که صفر تا شش مجلسی است. به جز یکی از خانه‌ها که خانه ارشادی است و دارای ده مجلس است. بدیهی است که تعداد مجالس و واگیره‌ها منجر به ظریف و متراکم شدن نقش‌ها در کتیبه می‌شود. بنابراین با مقایسه مجلس در کتیبه اُرسی‌ها، می‌توان کاهش تدریجی ظرافت نقش را در اُرسی‌های قاجاری اردبیل مشاهده نمود. (تصویر ۱) در دوران دوم قاجار، اُرسی‌ها نفیس و پرکار و از لحاظ هزینه به صرفه تر

۱. پارچه در معنای لغوی به معنای تکه تکه کردن بوده و تکنیک پارچه‌بری در اُرسی به معنای تکه تکه کردن چوب است. در این تکنیک چوب بر اساس طرحی از قبل معین برش داده شده و لایه لای آن شیشه‌های رنگی قرار می‌گیرد. این تکنیک در حاشیه اُرسی‌ها بکار می‌رود.

تصویر ۳. شکل انواع کتیبه‌ها در ارسی‌های قاجار اردبیل، تصویر راست خانه قاسمی نژاد، دو تصویر میانی خانه مجتهد و سمت چپ خانه میرفتاحی. مأخذ: نگارندگان

و فقط از شش عدد شیشه بی رنگ سفید برای پوشش ارسی بهره گرفته‌اند. (نمودار ۴) از طرفی، کتیبه و برخی از لنگه‌ها در ارسی دولایه بوده‌اند، در لایه داخلی ارسی از شیشه‌های رنگی استفاده شده و به احتمال فراوان به علت ورود نور بیشتر به فضای داخلی در لایه بیرونی از شیشه‌های بی رنگ بهره گرفته شده است. در برخی از ارسی‌ها ردپایی از آینه بری نیز دیده می‌شود که نا محسوس است. اگر رشد روزافزون استفاده از شیشه بی رنگ در برابر شیشه‌های رنگی مینای تمایز ارسی‌ها در نظر گرفته شود، این روند از دوران اول تا سوم تشدید شده است و در اواخر دوره سوم به ارسی‌ها فاقد شیشه رنگی هستند. (تصویر ۵)

۳-۵- جهت‌گیری

جهت‌گیری ارسی‌ها در شهر اردبیل با توجه به اقلیم و رون غالب در شهر اردبیل، بیشتر به سمت جنوب و جنوب شرقی است. در نمونه‌ها به جز خانه خلیل زاده در دوره اول و خانه ارشادی در دوره سوم که جهت‌گیری به سمت جنوب غربی داشته و یکی از ارسی‌های خانه مجتهد در دوره دوم که به سمت شمال قرار گرفته و باقی نمونه‌ها در هر سه دوره از این اصول پیروی می‌کنند.

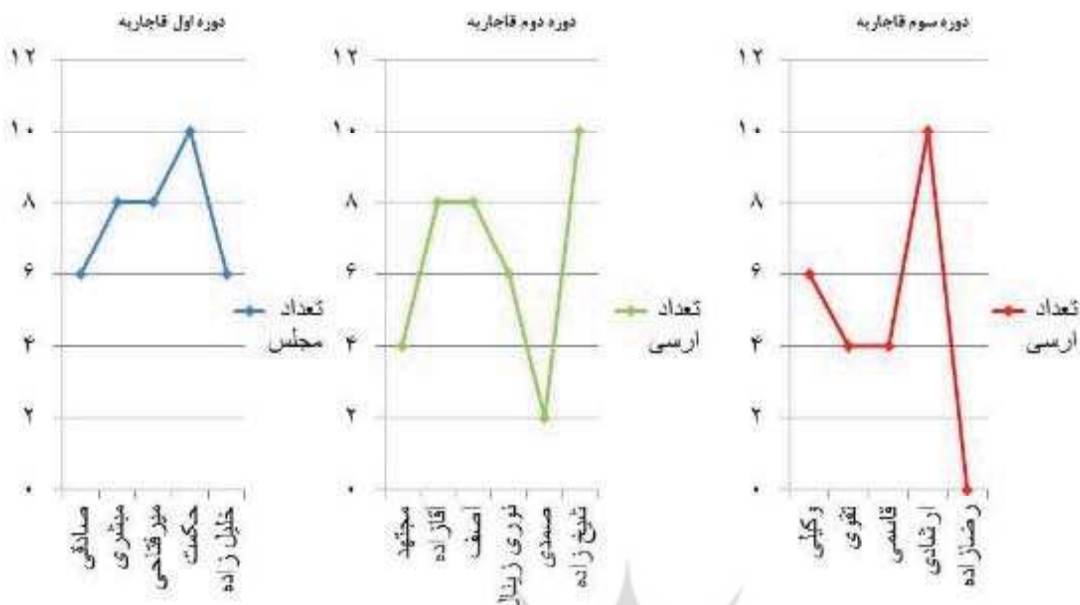
۳-۶- نقوش گیاهی و آیات و اسماء الهی

ارسی‌ها علاوه بر این که راهی جهت ورود نور متعادل و مناسب به داخل خانه‌ها بشمار می‌رفته‌اند، در پیچه ارتباط بصری با طبیعت و فضای سرسبز حیات بودند. علاوه آن پنجره‌های ارسی با روکوب‌های منقش به تزئینات گیاهی و مزین به اسماء و آیات الهی، زمینه

دارد. (تصویر ۳) اگر پذیرفته شود که مهم‌ترین روش شناسایی و نحوه نام‌گذاری ارسی‌ها، شمارش تعداد لنگه‌های آن است؛ بزرگ‌ترین ارسی‌های قاجاری اردبیل، دارای ۱۲ لنگه می‌باشد، که در دوره اول ساخته شده است و کوچک‌ترین آنها نیز ارسی‌های ۲ و ۳ لنگه هستند، که از ارسی ۲ لنگه فقط یک نمونه در دوره اول وجود دارد و از ارسی سه لنگه در هر سه دوره یافت می‌شود و می‌توان گفت حدود ۵۵ درصد از ارسی‌ها در دوره دوم ۳ لنگه هستند. جهت ایجاد قرینه در طراحی و ساخت ارسی‌ها معمولاً تعداد لنگه‌های آن فرد در نظر گرفته می‌شده است، این اصل در ارسی‌های قاجاری اردبیل (به جز یک مورد در دوره اول) نیز رعایت شده چنانکه در نمودار شماره سه ۳ مشخص است. در دوره‌های اول و دوم علاوه بر ارسی ۲ و ۳ لنگه ارسی‌های ۵، ۷ و ۱۲ لنگه هم وجود دارد. اما در دوره سوم بزرگترین ارسی به جز یک نمونه که هفت لنگه و یک نمونه پنج لنگه است دیگر نمونه‌ها سه لنگه می‌باشند. (تصویر ۴ و نمودار ۳)

۳-۴- رنگ شیشه‌ها

رنگ‌های مورد استفاده در ارسی‌های قاجاری اردبیل عبارتند از: قرمز، آبی، سبز، زرد، نارنجی و بی‌رنگ (سفید). با توجه به نمونه‌های موجود، به جز رنگ نارنجی، استفاده از باقی رنگ‌ها در هر سه دوره مرسوم و متداول بوده است. در دوره سوم رنگ نارنجی استفاده نشده و از رنگ زرد به ندرت بهره گرفته شده است. علاوه بر این، در این دوره استفاده از شیشه‌های رنگی، محدودتر از دوره‌های پیشین بوده و بیشتر قسمت‌ها با شیشه‌های بیرنگ پوشانیده شده است، تا جایی که در خانه رضازاده فقط به شبکه‌بندی پنجره بسنده شده

نمودار ۲. تعداد مجلس اُرسی‌های قاجاری اردبیل در سه دوره، مأخذ: نگارندگان

تکنیک‌هایی مانند: درودگری، قواره بری، شیشه بری، فلزکوبی، آینه بری در اُرسی‌ها ثابت است. در این میان برخی از تکنیک‌ها مانند: گره چینی، کنده‌کاری و پارچه‌بری^۱ که احتمالاً جنبه سفارشی داشته به صورت نادر مشاهده می‌شود در ساخت اُرسی بعد از ترسیم نقشه و به دست آوردن اندازه‌ها و تناسبات، بایستی مراحل مقدماتی انتخاب چوب سالم و مرغوب صورت گرفته (اصولاً از چوب گردو استفاده می‌گردد) و مراحل آماده سازی جهت ساخت چهار چوب یا شاسی شروع می‌شود. در نهایت تمام این قطعات و اجزای ساخته شده بامیخ چوبی و بست‌های فلزی، بر روی هم و در جای خود متصل می‌شوند.

گره چینی چوب از هنرهای ظریف رایج در اوایل دوره اسلامی ایران است و در دوره قاجاریه بسیار مورد استفاده و رواج داشته است. از دیگر تکنیک‌های خاص و رایج در اُرسی سازی می‌توان پارچه بری اشاره نمود. تنها نمونه اُرسی‌های موجود اردبیل که در آنها از پارچه بری و گره چینی استفاده شده است، خانه ابراهیمی است که مربوط به دوره زندیه است.

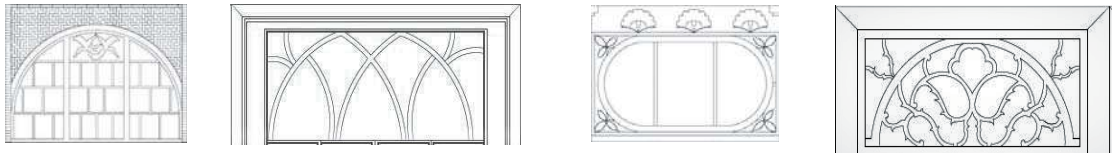
به منظور کاربری آسان تر و استحکام اُرسی‌ها، معمولاً قطعه فلزاتی بر روی آنها به کار می‌رفته است. این قطعات، علاوه بر خواص کارکردی، دارای جنبه تزئیناتی نیز بوده است. به طوری که در اغلب موارد، روی آن کنده کاری‌های کم عمق مشاهده گردید که شامل «قلاب»، «گل میخ» و «دست گیره» هستند و در نتیجه در همه دوره‌های قاجار مشترک است.

ارتباط ماورائی و معنوی را برای باشندگان در فضا با طبیعت که نمادی از بهشت است و همچنین ارتباط معنوی با خداوند را فراهم می‌کرد. (تصویر ۶)

در میان نمونه‌های موردی، در دوره اول (اوایل قاجاریه) کل نمونه‌ها منقش به تزئینات گیاهی بوده و (به جز خانه میر فتاهی) بر روی روکوب اُرسی‌ها آیات و اسماء الهی با خط نستعلیق نوشته شده است. در دوره دوم (اواسط قاجاریه) این تزئینات بر روی اکثر اُرسی‌های بناها دیده می‌شود، ولی در دوران سوم (اواخر قاجاریه) استفاده از این نوع تزئینات (انتزاعی) به حداقل خود رسیده است، به گونه ای که فقط در یکی از اُرسی‌ها، تزئینات گیاهی و در یک مورد استفاده از اسماء و آیات الهی به چشم می‌خورد و می‌توان گفت از سبک معماری قاجاریه در دوره سوم (نئو کلاسیک) تأثیر گرفته است. از جمله ویژگی‌های این دوره که با بحث در ارتباط است، استفاده از تزئینات واقع گرایانه است. دوره اول معماری قاجار، ادامه معماری سنتی (شیوه اصفهانی) بوده، دوره دوم معماری به شیوه تهرانی (تلفیق شیوه اصفهانی و نئوکلاسیک) است که در این دو دوره استفاده از تزئینات انتزاعی و یا انتزاعی و واقع باب بود و در دوره سوم بیشتر از تزئینات واقع گرایانه استفاده شده و می‌تواند از عوامل تأثیر منفی بر کیفیت اُرسی‌های دوران قاجاریه در شهر اردبیل باشد.

۳-۷- روش ساخت

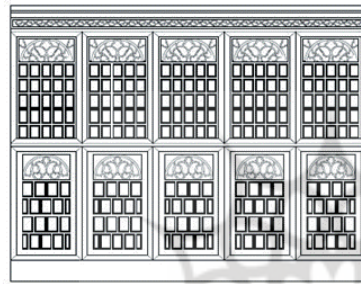
بیشتر تکنیک‌های به‌کاررفته در ساخت اُرسی‌ها در اکثر نقاط کشور، به یک شکل بوده، به گونه‌ای که

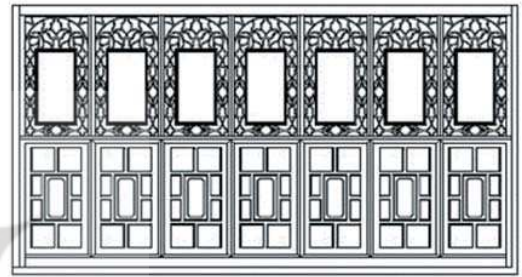
تصویر ۴. شکل انواع کتیبه‌ها در ارسی‌های قاجار اردبیل. مأخذ: نگارندگان

برای ساخت یک سازه چوبی و متصل نمودن قطعات مختلف، بایستی از اتصالات چوبی بهره جست. آنها به چند دسته کلی تقسیم می‌شوند که هر کدام بسته به نوع و محل کاربردشان مورد استفاده قرار می‌گیرند. انتخاب به جای اتصالات متناسب با محل مورد کاربریشان می‌تواند عمر قطعه ساخته شده را چند برابر نماید (نیک بخت، ۱۳۸۹، ۹۶).

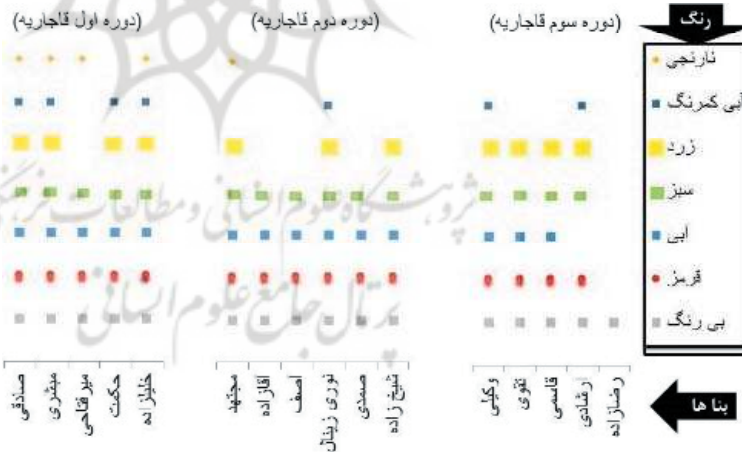
برای ساخت یک سازه چوبی و متصل نمودن قطعات مختلف، بایستی از اتصالات چوبی بهره جست. آنها به چند دسته کلی تقسیم می‌شوند که هر کدام بسته به نوع و محل کاربردشان مورد استفاده قرار می‌گیرند. انتخاب به جای اتصالات متناسب با محل مورد کاربریشان می‌تواند عمر قطعه ساخته شده را چند برابر نماید (نیک بخت، ۱۳۸۹، ۹۶).

تصویر ۶. ارسی هفت دری با چهار چوب صاف خانه صمدی اواخر دوران قاجاریه (تصویر سمت چپ)، مأخذ: نگارندگان

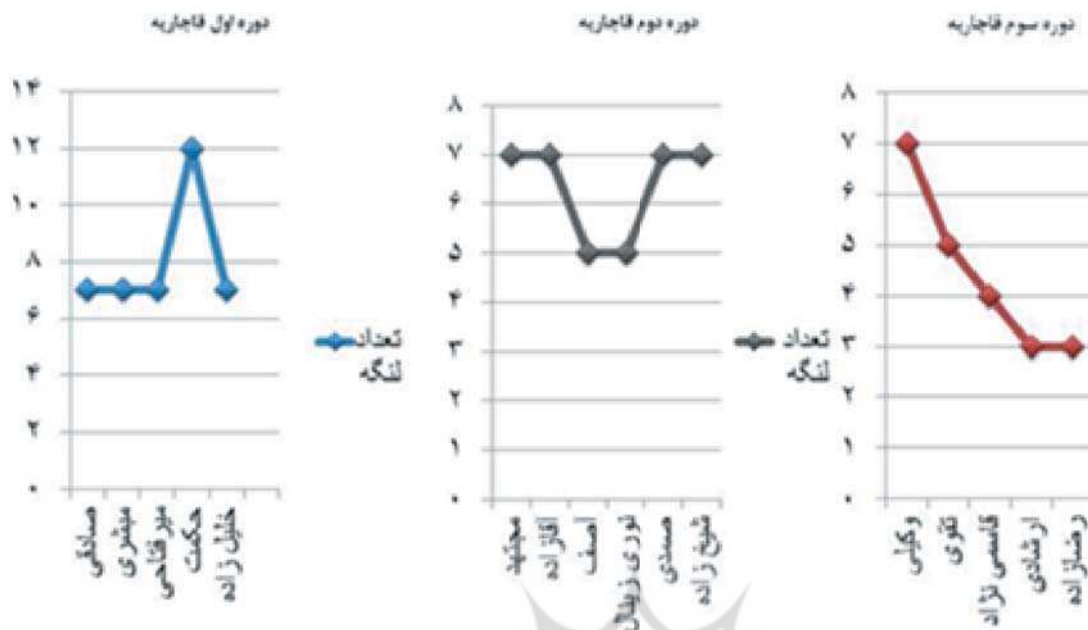
تصویر ۵. ارسی پنج دری با چهار چوب صاف خانه تقوی اواخر دوران قاجاریه (تصویر سمت راست)، مأخذ: نگارندگان

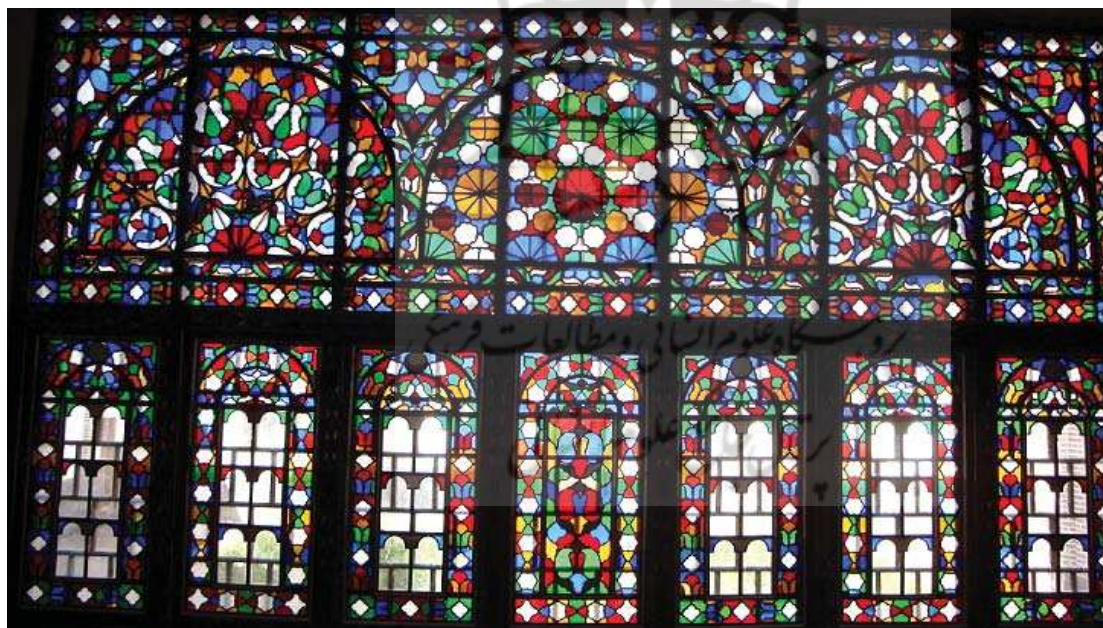
نمودار ۴. نشان دهنده رنگ‌ها مورد استفاده در ارسی‌های قاجاری اردبیل در سه دوره، مأخذ: نگارندگان

تصویر ۶. استفاده از تزئینات گیاهی و اسماء و آیات الهی در خانه‌های اردبیل، مأخذ: نگارندگان

نمودار ۳. نشان دهنده تعداد لنگه اُرسی‌های قاجار اردبیل در سه دوره (نمودار سمت چپ)، مأخذ: نگارندگان

تصویر ۸. اُرسی خانه صادقی مربوط به دوره اول قاجاریه و رنگ‌های مورد استفاده در آن، مأخذ: نگارندگان

نتیجه

با توجه به دسته‌بندی تاریخی اُرسی‌های قاجاری اردبیل که در سه دوره تاریخی صورت گرفت، دوره اول، اوایل قاجاریه (۱۲۲۷-۱۱۷۳)، ش. دوره دوم، اواسط دوران قاجاریه (۱۲۷۵-۱۲۲۷)، ش. و دوره سوم، اواخر این دوران (۱۳۰۴-۱۲۷۵)، ه. ش. دسته‌بندی شد. از میان اُرسی‌های برجای مانده در شهر اردبیل می‌توان گفت، از دوره اول نمونه‌های نسبتاً کمتری برجای مانده‌ولی کیفیت در نقوش، اندازه و تعداد لنگه از تنوع خوبی برخوردار است. به ترتیبی که اُرسی‌های سه، پنج، هفت و دوازده لنگه از این دوره با

کتیبه ده مجلسی برجای مانده است، که در دوره‌های بعدی به ندرت به چشم می‌خورد. دوره دوم از یک ثبات نسبی برخوردار بوده است، به طوری که جهشی در تعداد اُرسی‌ها به وجود می‌آید. تنوع لنگه در این دوره چندان چشمگیر نیست و اغلب اُرسی‌ها به صورت سه لنگه و تعداد کمی پنج و هفت لنگه ساخته شده‌اند. در بخش طرح و نقش نیز کتیبه‌های متنوع چهار تا ده مجلسی به چشم می‌خورد. در دوره سوم کاهش شدید استفاده از اُرسی، در بناها دیده می‌شود. ظرافت نقوش در این دوران بسیار کم می‌شود و تعداد مجالس کتیبه‌ها به جز یک نمونه بیشتر از شش مجلس نیست. تعداد لنگه‌ها نیز به ندرت از عدد سه متجاوز می‌شود. در دوره‌های اول و دوم از رنگ‌های قرمز، سبز، آبی، کمرنگ، زرد و نارنجی در شیشه‌ها استفاده شده است. اما در دوره سوم، از مساحت به کارگیری شیشه‌های رنگی کم می‌شود و اغلب، فضای کتیبه با شیشه‌های بیرنگ پر می‌شود، تا جایی که استفاده از شیشه‌های رنگی از آخرین نمونه‌ها به صفر درصد می‌رسد. جهت گیری اُرسی‌ها نیز باتوجه به رون غالب شهر اردبیل در اغلب بناهای هر سه دوره به غیر از سه مورد که هر یک از موارد در یکی از دوره‌ها قرار داشتند دارای جهت گیری یکسان و مناسب که رو به سمت جنوب و جنوب شرقی داشتند.

تزئینات گیاهی به صورت انتزاعی و اسما و آیات الهی نوشته شده بر روی روکوب اُرسی‌ها، که می‌توان آن‌ها را گونه‌ای ارتباط معنوی با جهان ماورا دانست، در دوره اول در تمامی اُرسی‌های بناها این تزئینات و نوشته‌ها را می‌بینیم، که در دوره دوم مقداری از حضور پر شور این تزئینات کاسته شد. تا اینکه در دوره سوم به حداقل استفاده از تزئینات انتزاعی و نوشته‌های الهی در اُرسی‌ها رسیدیم. روش ساخت مورد استفاده در هر سه دوره یکسان بوده است. برخی تکنیک‌ها به صورت خاص مانند، پارچه بری ۲ در لنگه‌ها (دورهاول) و کنده کاری در قسمت پاشنه، (در هر سه دوره) مورد استفاده قرار گرفته است. بنابراین اگر در مجموع، ویژگی‌های هر کدام از دوران مورد مقایسه قرار گیرد، مشاهده می‌شود که در دوران اول و دوم، شباهت‌های بسیاری در اُرسی‌ها وجود دارد. با این تفاوت که در دوران دوم با اینکه هنوز اُرسی‌های نفیسی ساخته می‌شوند، اما گستردگی به کارگیری اُرسی در بناها، منجر به ساخت اُرسی‌هایی گردید که از سهولت بیشتری در ساخت برخوردار بودند و زمان کمتری صرف ساخت آن‌ها می‌شده است. این سنت به دوران سوم هم منتقل شد و در نتیجه، اُرسی‌هایی از این دوران برجای مانده است که در بیشتر ویژگی‌های فنی، شباهتی با اُرسی‌های دوران اول و دوم ندارند. در پایان باید خاطر نشان نمود که اگر تشابهات و تمایزات میان اُرسی‌های ادوار سه‌گانه قاجار در اردبیل ارزش‌گذاری کیفی و کمی شوند، در مجموع سیر نزولی در تحولات اُرسی‌های قاجاری اردبیل از دوران اول تا دوران سوم وجود دارد.

منابع و مأخذ

اسد فلسفی زاده، سارا، محمدزاده، مهدی، ۱۳۹۲، پژوهش هنر، ش ۴، صص ۹۱-۹۸.
امرابی، مهدی، ۱۳۸۸، اُرسی پنجره‌ای روبه‌نور، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
امیری، پیمان، ۱۳۸۴، در جستجوی هویت شهری اردبیل، اردبیل، شهرداری اردبیل.
آرشیو سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان اردبیل.
بزرگمهری، زهره و خدای، آناهیتا (۱۳۸۹)، آمودهای ایرانی (شناخت، آسیب شناسی و مرمت)، تهران، سروش دانش.

بزرگمهری، زهره، ۱۳۸۱، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران، پژوهشگاه.
پوپ و اکرم، فیلیس، ۱۳۸۷، سیری در هنر ایران، مترجم نجف دریا بندری، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
پیرنیا، محمدکریم، ۱۳۷۱، آشنایی با معماری اسلامی ایران، تهران، دانشگاه علم و صنعت ایران.

- پیرنیا، محمدکریم، ۱۳۸۱، مصالح ساختمانی، آژند، اندود، آمود در بناهای کهن ایران، تدوین زهره بزرگمهری، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه).
- پیرنیا، محمدکریم، ۱۳۹۴، آشنایی با معماری اسلامی ایران، تهران، سروش دانش.
- حسینی، سید حبیب، دیگران، ۱۳۸۷، دایره المعارف عمومی رشته‌های صنایع دستی ایران، جلد اول، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- دهخدا، علی اکبر، ۱۳۶۴، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران.
- زارعی، محمدابراهیم، ۱۳۹۲، سنجش شهر اُرسی، بررسی روند شکل‌گیری و گسترش هنر اُرسی سازی بر اساس نمونه‌های موجود، مطالعات معماری ایرانی، شماره ۴، صص ۱۳۰-۱۰۹.
- ساعدی، فرشته، ۱۳۹۶، بررسی تکنیک ساخت آینه کاری در تزیینات اُرسی سازی با توجه به بازنگاری فضای معماری اسلامی، پژوهش در هنر و علوم انسانی، شماره ۷، صص ۱۱-۱۲.
- شاردن، ژان، ۱۳۳۵، کریم سخنور، امیرکبیر، تهران.
- شفیع پور، آسیه، ۱۳۸۵، اُرسی در معماری سنتی ایران، هنر، شماره ۶۷، صص ۱۸۳-۱۶۴.
- علیپور، نیلوفر، ۱۳۹۰، مطالعه طرح‌های اُرسی‌های کاخ‌های قاجاری تهران، نگره، شماره ۱۸، صص ۲۱-۵.
- قبادیان، وحید، ۱۳۸۳، معماری در دارالخلافة ناصری (سنت و تجدید در معماری معاصر تهران)، تهران، پشتون.
- کریمی، علی نقی، طلائی و توتونجانیان، ۱۳۸۶، اطلس تجاری چوب‌های جهان، تهران، آییژ.
- کیانمهر، قباد، تقوی نژاد، بهاره، میر صالحیان، صدیقه، ۱۳۹۴، قابلیت و مزیت‌های هنر اُرسی در طراحی و ساخت پاراوان، نگره، شماره ۳۴، صص ۸۵-۱۱۰.
- مدهوشیان نژاد، محمد و عسکری الموسی، حجت‌اله، ۱۳۹۵، تمایزهای کیفی و کمی در سیر تحول اُرسی‌های قاجاری تبریز، هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی، دوره ۲۱، شماره ۴، صص ۸۴-۷۷.
- مدهوشیان نژاد، محمد، ۱۳۹۱، بررسی ساختاری اُرسی‌های خانه‌های قاجاری تبریز، گزارش طرح پژوهش، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، منتشر نشده.
- مستوفی، حمدالله، ۱۳۶۲، نزهت القلوب، ترجمه عبدالحسین نوایی، نشر دنیای کتاب، تهران.
- مصاحبه با جناب آقای مهندس عباس آرمان طلب، ۱۳۹۷، عضو هیئت علمی آموزشکده فنی و حرفه‌ای رازی اردبیل.
- مصاحبه با جناب آقای مهندس هدایتی، ۱۳۹۷، رئیس اداره مرکز ایرانشناسی شهر اردبیل، ۱۳۹۷/۰۸/۲۰.
- مصاحبه با سرکار خانم مهندس نوری، ۱۳۹۷، کارشناس فنی اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهر اردبیل، ۱۳۹۷/۰۹/۲۰.
- وحدت طلب، مسعود و نیکمرام، امین، ۱۳۹۶، بررسی اهمیت، فراوانی و پراکنش رنگ قرمز در اُرسی‌های خانه‌های تاریخی ایران، مورد پژوهی: ۲۲ تاج اُرسی خانه‌های قاجاری تبریز، هنرهای زیبا، دوره ۲۲، شماره ۲، صص ۹۷-۸۷.
- یوسفی، امین، ۱۳۹۰، قواره بری در بناهای قاجار تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد هنرهای اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، منتشر نشده.

Danesh.

Pope and Ackerman, Phyllis, 2008, a Survey of Iranian Art, Translated by Najaf Darya Bandari, Scientific and Cultural Publications, Tehran.

Sa>edi, Fereshteh, 2016, Studying the Technique of Mirroring in Ornamental Decorations with a View to the Reconstruction of the Islamic Architecture Space, Research in Human Art and Science, No. 7, pp. 11

Shafiepour, Asieh, Arasi in Traditional Iranian Architecture, Art, No. 1, No. 2, pp. 2-4.

Unity, Massoud, and Nikarmam, Amin, Investigating the Importance, Frequency, and Distribution of Red Color in the Oras of Iranian Historical Houses, Case Study: 3 Crowns of Qajari Tabari Houses, Fine Arts, Volume 1, Number 2, 6, pp.

Yousefi, Ameneh (1), Quarrying in Qajar Buildings, Tehran, MA of Islamic Art, Tabriz Islamic Art University, unpublished.

Zarei, Mohammad Ibrahim, Sanandaj City of Arasi, An Examination of the Process of Forming and Spreading the Art of Arasization Based on Existing Specimens, Iranian Architectural Studies, no.

Amraei, Mehdi (1), Light-colored window sash, Tehran, University of Humanities Textbooks (Position).

Archive of Ardebil Province Heritage, Tourism and Handicrafts Organization.

Chardonay, Jan, 1335, Karim Sokhan, Amir Kabir, Tehran.

Interview with Ms. Nouri Engineer (1), Technical Expert of Ardabil Cultural Heritage, Handicrafts & Tourism Department.

Kianmehr, Ghobad, TaghaviNejad, Bahareh, Mir Salehian, Sedigheh, 2015, The Potentials and Benefits of Orsi Art in the Design and Construction of Paravan, Negra, No. 34, pp. 85-110.

MaddoushianNejad, Mohammad and Askari Al-Musavi, Hojatollah, Qualitative and Quantitative Differences in the Evolution of Qaji Tabriz Sacred Arts, Fine Arts; Visual Arts, Volume 1, Number 2, 2, pp. 1 2.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

have a wide range and allow us to examine them in different ways. The question therefore arises: Is there any other component such as ornamentation or proportion to their classification besides the historical delineation of Qajar Orsies of Ardabil? What are the differences or similarities in their shape, structure, ornamentation or other characteristics in these three time periods, when compared to the Arsacid houses? In order to answer the above-mentioned questions, Orsi, in these three suggested timespans, has been studied in terms of the differences and similarities in frequency, design and role, overall shape, color of glass, orientation, use of vegetative motifs, Quranic verses, divine names as well as construction techniques. Therefore, according to the nature of the research, a descriptive-analytical method was used and the information was collected using library research method as well as field research. According to the researches, it can be said that the Orsies of the Qajar-era houses in Ardabil during the three phases of the Qajar period depict similarities in orientation and design, and many differences in terms of the use of color in the glass of Orsi, as well as the use of vegetative motifs and the divine names on the beadings of the Orsies and their general shape. Given the similarities and differences in the presented analysis, it can be stated that from the first to the third period, the use of colored glass and motifs and patterns as well as other decorative arts in Orsies have been decreased and the decorations have become less frequent and simpler. The quality of the Qajar Orsies in Ardabil has declined during three periods from the early to the late part of this era.

Keywords: Orsi, Decorative Motifs, Qajar Period, Architecture, Ardabil.

References: Alipour, Niloufar, Study of the designs of the Qajar palace arias in Tehran, *Negara*, No. 2, pp. 1-1.

Amiri, Peyman (1), In Search of Urban Identity in Ardabil, Ardabil, Ardabil Mayor.

AsadPhilosophizadeh, Sara, Mohammadzadeh, Mehdi, 2013, *Art Research*, S4, pp. 91-98.

Bozhmari, Zohreh&Khodadi, Anahita (1), *Iranian teachings (cognition, pathology and restoration)*, Tehran, Soroush Danesh.

Bozorgmehr, Zohreh (1) National Heritage Organization, Tehran, Research Institute.

Dehkhoda, Ali Akbar (1), *Dehkhoda Dictionary*, Tehran, University of Tehran.

Hosseini, Seyyed Habib, others (1), *General Encyclopedia of Iranian Crafts*, Volume I, Tehran, Ministry of Culture and Islamic Guidance.

Interview with Mr. Abbas Arman Talab (1), Faculty member of Razi Ardabil Technical and Vocational School. 1/2/5.

Interview with Mr. Engineer Hedayati (1), Head of Ardabil Center for Iranian Studies.

Karimi, Ali Naqi, Gold and Tutunjani, (1), *World Wood Business Atlas*, Tehran, Aighe.

MadoushianNejad, Mohammad (1), *Structural Analysis of Tabriz Qajar Houses*, Research Project Report, Tabriz Islamic Art University, unpublished.

Mostofoufi, Hamdollah, 1362, *Nezhat al-Gholoub*, translated by AbdolhosseinNavaei, Book World Publishing, Tehran.

Occasionally, code (1), point three (*Tradition and Modernity in Contemporary Architecture of Tehran*), Tehran, Pushoon.

Pirnia, Mohammad Karim (1), *Building Materials*, Ajand, Plated, Amoud in Ancient Iranian Buildings, Compiled by ZohrehBozorgmehri, Tehran, Iran Cultural Heritage Organization (Research Institute).

Pirnia, Mohammad Karim (1), *Introduction to Islamic Architecture of Iran*, Tehran, Iran University of Science and Technology.

Pirnia, Mohammad Karim (1), *Introduction to Islamic Architecture of Iran*, Tehran, Soroush

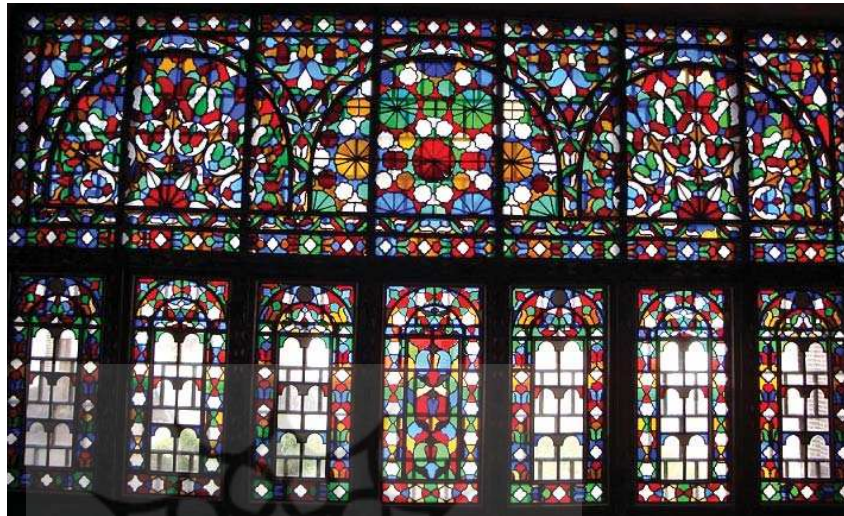
Quantitative and Qualitative Analysis of Orsi in Qajar Houses of Ardabil

Azita Belali Oskui, Faculty of Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

Milad Younesi, MA in Islamic Architecture, Islamic Art University of Tabriz, Tabriz, Iran.

Zahra Afsharian, MA Student in Architecture, Islamic Art University of Tabriz, Tabriz, Iran.

Received: 2019/05/15 Accepted: 2020/02/10

Orsi, an Iranian handmade pop-up, has long adorned Iranian buildings, from the Safavid to the Qajar eras, and can be seen everywhere in Iran. In fact, Orsi entered the Iranian architecture during the Safavid period, and undergoing little changes in the Zandiyeh period, it gained considerable prominence in the Qajar dynasty. Existing evidence indicates that Orsi was not used publicly, but in many buildings, including palaces, some mosques and Hussainiyas as well as the homes of those who were financially capable, it was an architectural and decorative element. Orsies are not only decorative and functional elements, but they can include tonality, control of light and heat entering the building, remove insects and creatures, affect the acoustics of space and create a wide exterior view. They have been fabricated and dealt with in various geometric, Islamic or hybrid designs in varying sizes. Orsi is a wooden pop-up with one of the prominent elements in Iranian architecture. Their use has been around for a long time and has been prevalent in many buildings in the regions and cities of Iran. Orsi is one of the original Iranian arts and has never been devoid of Persian monuments from the Safavid period to the Qajar period. From the definitions of Orsi, it can be concluded that the word Orsi refers to windows that open in a specific, sliding, upward manner, leading to a chamber at the top with a nail, or a bolt that lies beneath it. These types of windows can be simple with smooth and colorless glass or even made of iron sheet or genuinely knit and colored glass in which the glass may be found in a certain order according to color, principles and performance. However, it is possible to discuss the type of window and its dimensions. Genuine and traditional Orsi windows are available in single, double, triple, quadruple, quintuple and septuple windows, and in some cases in nine or twelve piers, depending on the type of building in which they are used. Orsies are mostly observed in houses among other buildings and Ardabil houses have not been left without this architectural blessing. Decorative elements are observed in the extensive architecture which remains among Ardabil's historical monuments and Orsi, with its unique features as an Iranian art, is no exception. The Orsies left in the Ardabil houses have been reminiscent of Zandieh era, and especially the Qajar period. They